

Kritiske samfundsborgere eller teknokratisk elite? Universiteternes samfunds- fagsuddannelse i frø- og fugleperspektiv

ANDERS BERG-SØRENSEN, STUDIELEDER, LEKTOR, PH.D.,
INSTITUT FOR STATSKUNDSKAB, KU

Abstract

Artiklen vil fokusere på bachelor- og kandidatuddannelsen i samfundsfag og først præsentere indsigter fra uddannelsesevalueringer og frafaldsundersøgelse. Dernæst vil den komme omkring en nylig reform af bachelor- og kandidatuddannelsen i samfundsfag og arbejdet med at skærpe uddannelsens faglige profil og identitet og samspil med praksis. Endelig vil den berøre det diverse arbejdsmarked for to-fags-kandidaterne i samfundsfag, for der er i dag ikke blot tale om en samfundsfagslæreruddannelsen, men også om en uddannelse rettet imod mange andre jobfunktioner, hvor formidling og anvendelse af samfundsvidenskabelig viden og metoder er omdrejningspunkt.

Universiteternes samfundsfagsuddannelse er knap 60 år gammel med første årgang i 1964 på Institut for Statskundskab på Aarhus Universitet. I København var samfundsfag ovenikøbet den eneste uddannelse på det daværende Institut for Samtidshistorie og Statskundskab fra 1965 til 1981, hvor forvaltningsuddannelsen (cand.adm.pol.) havde første optag. Samfundsfagsuddannelsen har oprindeligt sigtet mod ansættelse i undervisningssektoren, særligt gymnasieskolen. Det er også de grundlæggende kompetencer, uddannelsen giver, så kandidaterne lever op til kravene til at kunne undervise i samfundsfag i eksempelvis gymnasiet. Men der har parallelt

hermed været mange andre beskæftigelsesveje at gå ad for kandidaterne i samfundsfag, hvad jeg vil vende tilbage til sidst i artiklen.

Siden 1980'erne har samfundsfagsuddannelsen stået i skyggen af statskundskabsuddannelsen (cand.scient.pol.) i Aarhus og København. Det har afspejlet sig i både søgningen til samfundsfagsuddannelsen og frafaldet fra uddannelsen. Med virkning fra sommeren 2014 forsøgte kongeriget tre statskundskabsinstitutter i Aarhus, Odense og København at rehabiliteresamfundsfagsuddannelsen, blandt andet på baggrund af et ønske fra landets gymnasierektorer, ved at gøre den til et særskilt optagelsesområde, hvor der i årtierne inden var et fælles optag til samfundsfag og statskundskab. Det havde i første omgang ikke den store virkning. Eksempelvis faldt en tredjedel af det første særskilte optag på bacheloruddannelsen i samfundsfag i København fra.

I kølvandet på en turnus-uddannelsesevaluering af samfundsfags- og statskundskabsuddannelserne i København i foråret 2016 blev der igangsat en reformproces, der mandede ud i en ny bachelorstudieordning for samfundsfag med ikrafttrædelse september 2017 og en ny kandidatstudieordning for samfundsfag med ikrafttrædelse september 2018. Parallelt hermed blev der iværksat en frafaldsundersøgelse af samfundsfagsuddannelsen, så reformen så vidt muligt adresserede nogle af de problemer, der forårsagede frafaldet. Konklusionen var, at der var strukturelle og praktiske udfordringer med at få samfundsfaget til at spille sammen med den studerendes sidefag på et andet fakultet.

Endnu vigtigere var det imidlertid, at samfundsfagsuddannelsen som særskilt uddannelse druknede i et uddannelsesmiljø, hvor statskundskabsuddannelsen er hovedvejen og overvejende præger billedet. Samme konklusion kan der drages af en tilsvarende uddannelsesevaluering af samfundsfags- og statskundskabsuddannelserne i Aarhus i efteråret 2017, hvor jeg var med som ekstern ekspert i evalueringspanelet. Derfor var det i forbindelse med reformarbejdet af bachelor- og kandidatuddannelsen i samfundsfag vigtigt at arbejde med en særskilt faglig profil og identitet, hvor det atter er blevet særligt fremhævet, at samfundsfagsuddannelsen er rettet imod formidling og anvendelse af samfundsvidenskabelig viden og metoder og undervisning i samfundsfag. Det gribes imidlertid anderledes

an i den reformerede bachelor- og kandidatuddannelse i samfundsfag.

Artiklen vil fokusere på bachelor- og kandidatuddannelsen i samfundsfag, eller hvad der i studieadministrativ sprogbrug kaldes centralfaget, og ikke det toårige sidefag i samfundsfag, som indholdsmæssigt er en delmængde af bacheloruddannelsen i samfundsfag. Den taler i første omgang fra et frøperspektiv, Københavns Universitet, og vil for det første præsentere nogle af uddannelsesevalueringernes og frafaldsundersøgelsens indsigter. Dernæst vil den komme omkring reformarbejdet med bachelor- og kandidatuddannelsen i samfundsfag og de forskellige nationale og internationale indsigter og inspirationskilder til at skærpe uddannelsens faglige profil og identitet og samspil med praksis. Endelig vil den berøre det diverse arbejdsmarked for to-fags-kandidaterne i samfundsfag, for der er i dag ikke blot tale om en samfundsfagslæreruddannelsen, men også en uddannelse rettet imod mange andre jobfunktioner med formidling og anvendelse af samfundsvidenskabelig viden og metoder.

Håbet er, at artiklen vil afføde yderligere dialog om universiteternes samfundsfagsuddannelse og inspiration til det fortsatte arbejde med uddannelsens særskilte faglige profil og identitet, så der kommer mere fugleperspektiv på. Der er tale om en øjenvidneberetning set fra en studieleders stol, og den er baseret på de data og organisatoriske kvalitetssikringsprocedurer, som er blevet brugt til at træffe beslutninger og videreudvikle uddannelsen, men som i analytisk øjemed er begrænsede og ville kræve yderligere supplement i både dybde og bredde.

Frafald, faldgruber og udfordringer for de samfundsfagsstuderende

Siden oprettelsen af samfundsfag som et særskilt optageområde i den koordinerede tilmelding til bacheloruddannelserne har der været et svingende, men forholdsvis højt frafald. På Københavns Universitet ser det ud på følgende vis:

	2014	2015	2016	2017	2018
Samfundsfag BA 1. år	32	11	21	39	15
Statskundskab BA 1. år	13	10	8	8	7
Samfundsfag KA 1. år	13	10	10	0	10
Statskundskab KA 1. år	4	6	3	6	3

KU Nøgletal.

På landsplan er de sidste års gennemsnit for bachelorfrafaldet følgende:

KU	AU	SDU	AAU
20 %	23 %	24 %	23 %

UddannelsesZoom.

Indsatser for inklusion i studiemiljøet

Udviklingen på Københavns Universitet siden 2014 viser, at der har været store udsving i frafaldet. På grund af frafaldet af en tredjedel af første årgang efter oprettelsen af samfundsfag som særskilt optagelsesområde blev der i 2016 iværksat en frafaldsundersøgelse af blandt andet samfundsfag. Undersøgelsen var kvalitativ og byggede på interviews med både frafaldne og aktive studerende. Samtidig gennemførte Institut for Statskundskab en kvantitativ frafaldsundersøgelse i forbindelse med deres turnus-evaluering af bachelor- og kandidatuddannelserne i samfundsfag og statskundskab (*Frafaldsundersøgelse 2017*).

Konklusionerne var klare: For det første at der var både strukturelle og praktiske problemer med at få studielivet til at hænge sammen, særligt samspillet mellem samfundsfag og sidefag på et andet fakultet. Den såkaldte sidefagsproblematik blev beskrevet som et generelt KU-problem og ikke kun møntet på samfundsfagsuddannelsen (*Frafaldsundersøgelse på Det Samfundsvidenskabelige Fakultet*). For det andet oplevede de interviewede, at samfundsfag var en »glemt« uddannelse på Institut

for Statskundskab, både i studieadministrationen, i studievejledningen og blandt underviserne. I alle tilfælde var oplevelsen, at de som samfundsfagsstuderende på en minoritetsuddannelse stod i skyggen af majoriteten af statskundskabsstuderende. I 2018 var der indskrevet 130 bachelorstuderende i samfundsfag sammenholdt med 938 bachelorstuderende i statskundskab, og på kandidatuddannelserne bliver forholdet endnu mere skævvredet med 48 samfundsfagsstuderende i forhold til 950 statskundskabsstuderende. Det samme billede tegner sig i frafaldsundersøgelsen fra Aarhus Universitet (*Frafaldsundersøgelse 2017*).

For det tredje beskrev de interviewede personer, at de oplevede et ekskluderende studiemiljø, dels en sondring mellem et A-hold (statskundskab) og et B-hold (samfundsfag) og følgelig en udsondring af de samfundsfagsstuderende; dels en generel uvidenhed om samfundsfag som en to-fags-uddannelse på instituttet blandt både medstuderende og undervisere. Det er også de konklusioner, der kan drages af frafaldsundersøgelsen i Aarhus. Det skal i parentes bemærkes, at forskellen i adgangskvotient er minimal – i 2019 krævede det et gennemsnit på den adgangsgivende eksamen på 10,4 til samfundsfag og 11,1 til statskundskab på Københavns Universitet, og på Aarhus Universitet var det 9,8 på samfundsfag og 9,9 på statskundskab.

Der er siden sommeroptaget 2017 i København blevet arbejdet med studiemiljøet og oplevelsen af at blive optaget og integreret på lige fod, uanset om man er samfundsfags- eller statskundskabsstuderende. Der har blandt andet været særlige indsatser i introduktionsugen og i forbindelse med undervisningen på første år, så kritikken om et ekskluderende studiemiljø og en blindhed over for samfundsfagsuddannelsen kunne imødegås.

Ikke desto mindre ses der en tendens til, at et sted mellem en fjerdedel og en tredjedel af de studerende indskrevet på bacheloruddannelsen i samfundsfag ytrer ønske om at blive overflyttet til bacheloruddannelsen i statskundskab, hvilket imidlertid kun kan ske, hvis de søger optagelse på ny, idet uddannelserne er forskellige optagelsesområder og har forskellige adgangskvotienter.

Studiereform, problemdrevet samfundsvidenskab og kritisk refleksion

For at imødegå frafaldet og de beskrevne grunde hertil fik samfundsfagsuddannelsen særlig opmærksomhed i den reform af bachelor- og kandidatuddannelserne i samfundsfag og statskundskab, som jeg som nytiltrådt studieleder skulle i gang med i kølvandet på uddannelsesevalueringerne fra foråret 2016. Generelt var der over tid udviklet en uhensigtsmæssig struktur i bacheloruddannelserne, så der ikke var en klar faglig progression fra første år til tredje år. Når der alligevel skulle arbejdes med uddannelsernes struktur og iboende faglige progression, var det naturligt også at tage højde for de kritikpunkter om uddannelsesstruktur og praktisk samspil, som var blevet rejst i frafaldsundersøgelsen.

Det var på papiret en forholdsvis enkel øvelse, men det betød samtidig, at de fleste fag skulle deles op og placeres, så det i målbeskrivelserne var klart, om der var tale om et introducerende niveau eller et avanceret niveau og givet de internationale erfaringer, et mellemniveau ('intermediate'). Konkret for samfundsfagsuddannelsen var det vigtigt at opbygge strukturen, så den så vidt muligt var identisk med uddannelsesstrukturen på de andre fakulteter, hvor sidefaget bliver taget for at reducere de praktiske udfordringer ved at være indskrevet på to fag.

Vigtigere var imidlertid inspirationen fra de internationale debatter om de forskellige discipliners faglige udvikling – dansk og komparativ politik, international politik, politisk teori, offentlig forvaltning og politik, videnskabsteori og metode, sociologi og økonomi – ikke mindst for at sikre sammenhæng på tværs af uddannelsernes fag. Med andre ord var fokus både vertikal progression og horisontal sammenhæng. Her er det især de internationale debatter om problemdrevet politikvidenskab og samfundsvidenskab, der er blevet trukket på (Shapiro et al., 2004).

Hovedpointen er, at udgangspunktet for enhver politikvidenskabelig og samfundsvidenskabelig analyse er problemidentifikation og problemforståelser i en konkret kontekst snarere end abstrakte teoretiske eller metodiske antagelser – disse kommer først som senere trin i analysen. Samtidig er analysens praktiske implikationer, samfundsaktørers brug i overensstemmelse med hensigten såvel som misbrug vigtige at kunne for-

stå og reflektere kritisk over. Problemstillingerne er uendelige – om miljø, klima, bæredygtighed, social ulighed, korrupsion, tillid og mistillid. I et uddannelsesperspektiv er det problemstillingernes flerfaglige facetter og følgelig samarbejde og sammenhæng på tværs af fag, der er væsentlige for de studerende at begribe og bringe i anvendelse. Det er ikke raketvidenskab, men forudsætter, at undervisere er indstillet på samarbejde og organisatorisk har mulighed for det.

Samfundsfag profession og praksis

Særligt i arbejdet med samfundsfagsuddannelsens faglige identitet og profil har jeg i samarbejde med Peter Brøndum, der er tilknyttet som ekstern lektor, og i dialog med Anders Hassing, som sidder i instituttets aftagerpanel, udviklet det obligatoriske kandidatfag 'samfundsfag profession og praksis'. Overordnet var idéen, at det var her, trådene for formidling af samfundsvidenskabelig viden og metoder og undervisning i samfundsvidenskab blev samlet og bragt i spil i praksis. Konkret indeholder faget for det første fagdidaktiske elementer og øvelser i undervisningslokalet på universitetet og i undervisningslokalerne rundt om på de københavnske og sjællandske gymnasier, hvor en gruppe samfundsfagslærere velvilligt har stillet sig og deres klasser til rådighed for de studerendes observationer, kortere lektioner, supervision og sparring. For det andet er der bredere formidlingsmæssige elementer og øvelser i samarbejde med medier, forlag og kommunikationsfolk. For det tredje er der et par substantielle samfundsvidenskabelige temaer, som der bliver undervist i, og som bliver bragt i anvendelse i gymnasiernes undervisningslokaler eller i kronikøvelsen, for eksempel fra velfærdsstat til konkurrencestat, international sikkerhed, demokrati og populisme. De studerende spiller aktivt med, men har også kritiske bemærkninger og konstruktive forslag, så faget er under stadig udvikling.

De forskellige elementer af 'samfundsfag profession og praksis' afspejler også det diverse arbejdsmarked, som to-fags-kandidater i samfundsfag kommer ud på. En stor del vælger to-fags-uddannelsen, fordi de gerne vil undervise i gymnasiet, synes om samværet med de unge og kan lide at viderebringe, diskutere og vække nysgerrighed om samfundsvidenskabelige problemstillinger. Men lige så mange ønsker at gå andre veje,

og her er formidlings- og anvendelsesdimensionen lige så vigtig, uanset om de får beskæftigelse i forlagsbranchen, et konsulenthus, en kommune, en interesseorganisation, en efterretningstjeneste eller en ngo.

Tager vi de seneste tal fra Uddannelseszoom, er det blot 15 procent af kandidaterne fra Københavns Universitet, der får beskæftigelse i undervisningssektoren, mens 41 procent er i offentlig forvaltning, 11 procent i serviceerhverv og 34 procent i andre brancher. 36 procent er privatansatte, mens 64 procent er offentligt ansatte (<https://www.ug.dk/vaerktoej/uddannelseszoom/>). Det er nogenlunde samme billede, der tegner sig for kandidater fra Aalborg, Aarhus og Odense, med den undtagelse, at 27 procent af kandidaterne fra Aalborg er blevet beskæftiget i undervisningssektoren og noget færre i den offentlige forvaltning. Uanset hvad er billedet, at samfundsfagskandidater har et bredt potentielt arbejdsmarked og ikke blot undervisningssektoren, hvilket de kompetencer, uddannelsen giver, gerne skulle afspejle. Det bekræfter svarene i Uddannelseszoom også, at de i høj grad gør.

Forhåbentlig har de fået samfundsfagsuddannelsens kritiske refleksivitet med sig i bagagen, uanset hvor de finder beskæftigelse, men om det bliver omsat til et bredere engagement som kritisk samfundsborger, er op til den enkeltes temperament og livsvalg. Omvendt har de universitetsinstitutter, der uddanner samfundsfagskandidater, en stor opgave med at få taget livtag med de forholdsvis store frafald på bacheloruddannelsens første år. Der er brug for et fortsat arbejde med samfundsfagsuddannelsens faglige identitet og profil i samspil med praksis på et bredt og forskelligartet arbejdsmarked. Det er en åben invitation til interesserede læsere af denne artikel.

Litteratur

- Frafaldsundersøgelse 2017. Årsagerne til frafald på bacheloruddannelsen i samfundsfag.* Christopher K. Ebbrecht. Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet, 2017
- Frafaldsundersøgelse på Det Samfundsvidenskabelige Fakultet: En kvalitativ interviewundersøgelse af årsagerne til frafald på seks bachelor- og kandidatuddannelser.* Københavns Universitet, februar 2017
- Shapiro, Ian, Rogers M. Smith & Tarek E. Masoud, eds., 2004: *Problems and Methods in the Study of Politics.* Cambridge: Cambridge University Press